

ÇOK PARTİLİ DÖNEM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA İLETİŞİM ALANINA YÖNELİK İFADELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Duygu ÜNALAN*

Elif ŞEŞEN**

ÖZ

Ülkemizde matbuattan medyaya dönüşen basın, ilk düzenleme olan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'nden bugüne çok sayıda düzenlemeye konu olmuştur. Kitle iletişim araçlarının toplumsal rolleri dikkate alındığında, iletişim alanının yasalarla düzenlenmesinin önemi de anlaşılabilir. Bazıları basın özgürlüğünün sağlanması, bazıları basının kontrol altına alınması, bazıları ise bu araçların ve basın mensuplarının çalışma koşullarının düzenlenmesi amacını taşıyan bu düzenlemelere dair ilk işaretlerin verildiği yerlerden biri hükümet programlarıdır. Hükümetlerin halka yönelik vaatlerini, çeşitli konulardaki fikir ve projelerini içeren bu programlarda pek çok alanla ilgili temel politikalar, yapılan ve yapılması planlanan çalışmalar açıklanır. Hükümet programları, demokratik rejimlerde siyasal aktörlerin halka ulaşmak için en temel aracı konumundaki medya ve iletişim alanı ile ilgili hükümetteki siyasal partilerin söylemlerinin takip edilebileceği metinlerdir. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 2018'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesine kadar geçen süre içinde kurulan hükümetlerin programlarında basın ve genel olarak iletişim alanına yönelik konulara nasıl yer verildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada toplam 40 hükümet programı incelenmiştir. İçerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilen analizde tümevarımsal yaklaşımla yapılan ön okumalar doğrultusunda toplam 6 alt başlık belirlenmiş, bu başlıklar altında gerçekleştirilen analizin sonucunda hükümet programlarında en fazla yasal düzenlemelere dair ifadelerin yer aldığı görülmüştür. En fazla ifadenin yer verildiği ikinci alt başlık iletişim altyapısı, üçüncü başlık ise basın özgürlüğüdür.

Anahtar Sözcükler: Hükümet programı, basın, medya, yasal düzenleme

EVALUATION OF STATEMENTS REGARDING THE COMMUNICATION AREA IN MULTI-PARTY PERIOD GOVERNMENT PROGRAMS

ABSTRACT

Numerous regulations have been made since the 1864 Printed Regulation, which was the very first regulation for the press in our country. Considering the social roles of mass media, we can understand why the laws in the field of communication are essential. Government programs are one of the first signs of these regulations. Some of which aim to ensure the freedom of the press, some to control the press, and some to regulate the working conditions of these tools and press members. Government programs are texts in which the discourses of political parties related to the media, which are the main means of political actors in democratic regimes to reach the public, can be followed. A total of 40 government programs were examined in this study, which aims to reveal how issues related to media and communication, in general, were included in the programs of the governments established in the period between the declaration of the Republic in 1923 and the transition to the Presidential Government System in 2018. In the analysis conducted with the content analysis method, a total of 6 sub-titles were determined in line with the preliminary readings made with the inductive approach, and as a result of the analysis carried out under these headings, it was seen that the statements regarding legal regulations were mostly included in government programs. The second sub-heading with the highest number of statements is communication infrastructure, and the third is press freedom.

Keywords: Government programme, press, media, legal regulations

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Niğde, duyguunalan85@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7420-2006>

** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Niğde, elifsesen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8513-9647>

GİRİŞ

Kamu adına yasama, yürütme ve yargı erklerini denetleme ve kamuyu bilgilendirme görevlerini yürüten basın, bu özellikleri ile dördüncü güç olarak önemli bir işleve sahiptir. Halk ile siyasi erk arasında bir köprü görevi gören basın, halkın siyasi iktidarlara sesini duyurma aracı olmakla birlikte, siyasi iktidarlar açısından da halka ulaşmanın önemli bir yoludur. Basının bu işlevi tüm toplumlarda kabul görmekle birlikte, basının işleyişine yönelik siyasi iktidarlar tarafından tarihsel süreç içinde birtakım düzenlemeler de yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler, 18. yüzyılda İstanbul'da Fransızlar tarafından yayımlanmıştır. 1795 yılında Bulletin des Nouvelles adıyla yabancı dilde yayımlanan ilk gazeteden sonra İzmir ve İstanbul merkezli İngilizce ve Fransızca gazeteler yayımlanmaya devam etmiştir (Güz, 2000: 42-43). İstanbul'da basılan ilk Türkçe gazete 11 Kasım 1831'de yayımlanan *Takvim-i Vekâyi*'dir. Devlet eliyle çıkarılan gazetenin çıkış amacı, hükümetin yaptığı işleri halka duyurmaktır. Bu nedenle gazete, resmi bir nitelik taşımaktadır (İnuğur, 1978: 165- 166).

Devlet tarafından çıkarılan *Takvim-i Vekâyi* ve yabancı girişim tarafından yayımlanan *Ceride-i Havadis*'ten sonra 21 Ekim 1860'ta Agah Efendi tarafından ilk özel Türkçe gazete olan *Tercüman-ı Ahval* çıkarılmıştır. Resmi görüşün dışındaki konuları ele alan gazete, iç ve dış politikayı eleştiren yazılar yayımlamış, ansiklopedik bilgiler vermiştir. Gazete, devlet sistemini eleştiren yazıları nedeniyle 1861'de kapatılmıştır (Koloğlu, 2006: 43- 46).

Agah Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval*'i çıkaran Şinasi, gazetenin yayımlanmasından bir süre sonra *Tercüman-ı Ahval*'i bırakmış ve 27 Haziran 1862'de *Tasvir-i Efkâr* adlı bir gazete çıkarmıştır. Gazete, halka haber vermeyi ve halkın kendi yararını düşünmesini sağlamayı amaçlamıştır (Topuz, 2003: 22). Tanzimat'ın ilanından (1860) 1876'ya kadar geçen sürede ülkede gazete sayısı hızla artmış ve gazetecilik gelişmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nde basınla ilgili hukuki bir düzenleme bulunmamaktadır. 1864'te basına yönelik ilk düzenleme niteliğinde olan "Matbuat Nizamnamesi" kabul edilmiştir. (Kabacalı, 1994: 16).

Osmanlı Devleti'nde basına yönelik yapılan ilk düzenlemeden sonra günümüze kadar basına yönelik birçok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin bir bölümü basını denetim altına almak amacıyla; bir bölümü basın alanındaki işleyişe ve çalışma esaslarına ilişkindir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte basın, yeni siyasi rejimin tanıtım aracı olarak görülmekle birlikte bu dönemde de basına yönelik birtakım düzenlemeler yapılmıştır (Köseadağ, 2016: 2023).

Türkiye'de radyo ve televizyon yayını ise cumhuriyet sonrası dönemde başlamıştır. İlk radyo yayınları 1927 yılında başlamış, radyo vericisinin kurulması ve işletme hakkını alan Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi tarafından önce İstanbul daha sonra da Ankara radyosu kurulmuştur. 1927 yılından 1964 yılında TRT'nin kurulmasına kadar olan süreçte İstanbul ve Ankara dışındaki illerde de radyo istasyonları kurulmuştur. TRT'nin kurulması ve yayın ve işletme hakkının TRT'ye devredilmesi ile birlikte yayın gücü, istasyon sayısı, yayınların tür ve niteliklerinde gelişmeler olmuştur. Türkiye'de ilk televizyon yayını ise TRT tarafından ancak 1966 yılında yapılabilmektedir (Aziz, 1981: 112-115).

1990 yılına kadar radyo ve televizyon yayıncılığı TRT tekelinde devam etmiş, bu tarihte Magic Box şirketinin uydu yolu ile Lihtenstein'den Star 1 adlı televizyon kanalını devreye sokması ile özel televizyon yayıncılığı başlamıştır. Kanal daha sonra "Inter Star" ve "Star" adlarını almıştır (Aziz, 2010: 154). Star TV ile başlayan özel televizyon yayıncılığı, 1992'de Kanal 6, Show TV, Kanal D, HBB 1993'te CINE 5, ATV, TGRT kanallarının yayın hayatına girmesi ile devam etmiştir (Özçağlayan, 2000: 46-48). 20. yüzyıl bilişim teknolojilerinin hızla geliştiği, habere ve enformasyona ulaşımın hızlandığı, zaman ve uzam sınırlarının ortadan kalktığı bir yüzyıldır. Bu bağlamda internet, 20. yüzyılın önemli bir telekomünikasyon aracı olarak ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan internet teknolojisi, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de önemli hale gelmiştir. Türkiye'de ilk internet bağlantısı, 12 Nisan 1993'te Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Orta Doğu Teknik Üniversitesi

(ODTÜ) iş birliği ile bir Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) projesi olarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Ege Üniversitesi (1994), Bilkent (1995), Boğaziçi (1995) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (196) bağlantıları gerçekleştirmişlerdir (Karaduman, 2003: 138).

Kurucu meclisin yaptığı düzenlemelerin ardından tek partili ve çok partili dönemde kurulan hükümetler tarafından ülkenin sosyoekonomik, siyasal konjonktürü ve parti politikaları çerçevesinde basın ile iletişim alanına yönelik farklı düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 2018'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesine kadar geçen süre içinde kurulan hükümetlerin programlarında basın ve genel olarak iletişim alanına yönelik hangi konulara yer verildiği sorusuna yanıt aranmaktadır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE BASINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nde çıkarılan ilk gazeteler (Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis) resmi nitelikte yayınlar olduğu için bu gazetelere ilişkin bir düzenleme yapma gereği duyulmamış, basının çalışma koşullarını ve hukuki durumunu düzenleme ihtiyacı ilk kez 1849 yılında hissedilmiştir. İlk düzenlemeler ise yabancıların kapitülasyonları suiistimal ederek keyfi bir biçimde gazete yayımlamalarını engellemek amacıyla yapılmıştır (İskit, 1943: 4-5).

Bu dönemde yabancı basın mensupları, Tanzimat'ın getirdiği eşitlik ve yasalara dayanan ilkelerin çiğnendiğini ileri sürerek kapitülasyonlardan yararlanmak istemişlerdir. Yabancı gazeteleri ve gazetecileri yasaklama girişimleri karşısında, yabancı devlet elçileri, basın özgürlüğünün sınırlarını belirleyici bir yasa olmamasını ileri sürerek yabancı gazetecilerin kendi konsolosluk mahkemelerinde yargılanmalarını istemişlerdir. Bu gelişmeler üzerine 1864'te Matbuat Nizamnamesi çıkarılmıştır (Çakır, 2007: 34). Matbuat Nizamnamesi ile siyasi gazete çıkarmak için ruhsat alma ve Osmanlı uyruğunda olma zorunluluğu getirilmiş ve ayrıca basın suçlarına para, hapis cezası ve geçici ya da sürekli kapatma cezası verilmesi kararlaştırılmıştır (Kabacalı, 1994: 16-18).

Tanzimat döneminde basın, siyasal konularla yakından ilgilenmeye başlamış, gazetelerde yazılan yazılar karşısında hükümet, Matbuat Nizamnamesi'nin yetersiz olduğuna karar vermiştir. Bu gelişmeler üzerine 27 Mart 1867'de Sadrazam Âli Paşa tarafından Kararname-i Ali yürürlüğe konmuştur. Basında çıkan hükümet karşıtı düşünceleri önlemek amacıyla taşıyan kararname ile hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir (Tevfik, 2006: 51; Yıldırım, 2009: 291).

30 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine V. Murat getirilmiştir. Bu dönemde basın geçici bir özgürlük elde etmiş, Abdülaziz döneminde sürgüne gönderilen gazeteciler ülkeye geri dönmüştür. V. Murat'ın üç aylık yönetiminden sonra yerine, bir Anayasa'nın yayınlanmasına ve meclisin kurulmasına söz veren II. Abdülhamit getirilmiştir. II. Abdülhamit yönetiminde Meclis-i Mebusan kurulmuş ve 23 Aralık 1876'da ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi kabul edilmiştir (İnuğur, 1978: 240). Kanun-i Esasi'nin 12. maddesine göre basın (matbuat), yasalar çerçevesinde serbesttir. Bu madde doğrultusunda bir basın yasası hazırlanmış ancak padişah tarafından yürürlüğe girmesi geciktirilmiştir. 1878'de meclisin kapanmasıyla birlikte eski nizamname ve kararnameler yürürlükte kalmıştır. 1878'de Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti aracılığıyla basın üzerindeki baskılar arttırılmış, matbaaların tüm baskılarına ön sansür getirilmiştir. Otuz yıllık baskı rejimi döneminde 1879-1887 yılları arasında İstanbul'da ortalama 9-10 yeni yayın, 1888'den 1908'e kadar ise yılda ortalama bir yayın çıkmıştır (Koloğlu, 2006: 61- 63).

II. Abdülhamit döneminde Matbuat Nizamnamesi'ne eklenen maddelerle gazetelerin sansür denetimi kolaylaştırılmış, yurt dışından getirilen kitap ve dergilerin ülkeye giriş izni Maarif Nezareti ile valiliklere verilmiştir. Bu dönemde yalnızca yerli basına değil, yabancı basına da sıkı bir denetim ve sansür uygulanmıştır (İskit, 1943: 82; Kurşun, 2000: 106).

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçte, basın ve siyasal iktidar ilişkileri gelişmiş, bazı gazeteci ve yazarlar siyasi rejimin değişmesi yönünde yayınlar yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde basına yönelik

denetimler nedeniyle yurt içinde basın faaliyetlerini yürütemeyenler ise yurt dışına giderek gazete ve dergi çıkartmaya başlamışlardır (Çakır, 2002: 40-41; Topuz, 2003: 41-43).

İttihat ve Terakki taraftarı subayların baskıları sonucu 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiş, bunun üzerine gazeteciler, gazetelerini yayınlanmadan önce yapılan kontrollere göndermeme kararı almışlardır. Böylece gazeteler otuz yıldan beri ilk defa sansürsüz yayımlanmıştır (Yıldırım, 2009: 291-292). II. Meşrutiyet döneminde basın alanındaki önemli bir değişiklik Anayasa’nın “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” şeklindeki 12. maddesine “basının hiçbir gerekçe ile kontrol ve ön denetime tabi tutulamayacağı” yönündeki kararın eklenmesidir. Böylece basın özgürlüğü anayasa ile güvence altına alınmıştır (Ünal Özkorkut, 2002: 78).

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ülkede siyasi kutuplaşmalar başlamış, basın da bu grupların sözcüsü olmuştur. Ülkedeki siyasi hareketlenmenin artması ile birlikte 13 Nisan 1909’da (31 Mart Olayı) İttihatçılara karşı bir grup Sultanahmet Meydanı’nda bir gösteri düzenlemiş ve çıkan olaylar Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 28 Nisan 1909’da II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat getirilmiştir (İnuğur, 1978: 293-295).

Sultan Reşat, Anayasanın 113. maddesinden aldığı yetki ile basına yeniden sansür getirmiş ve bazı gazeteleri kapatmıştır. Kapatılan gazeteler benzer adlarla yeniden yayımlanmaya başlanmış, bunun üzerine 28 Nisan 1909’da basın kanunu tasarısı parlamentoya sunulmuştur. Böylece Matbuat Nizamnamesi’nin yerini 1909 Matbuat Kanunu almıştır. Yeni yasa ile gazete çıkarmak için izin alma gerekliliği kaldırılmış, yurttaşları suç işlemeye yönelten yazıların yayını yasaklanmış, basına cevap hakkı tanınmış, basın yoluyla halkı suç işlemeye kışkırtma durumunda gazetelerin kapatılacağı belirtilmiştir. Hanedanın, Ayan ve Mebusan Meclisi’nin, mahkemeler, ordu ve donanmanın, konsolosların aleyhine yayın yasaklanmış, Sultan’a yazı ile hakaret edilemeyeceği hükme bağlanmıştır (Mazıcı, 1996: 137).

1912 yılında 1909 Matbuat Nizamnamesi’nde kolay bir şekilde gazete çıkarmanın önüne geçecek birtakım değişiklikler yapılmış, 1913’te cezalar artırılmış, gazeteler ile birlikte kitap ve risaleler de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Demir, 2015: 374). Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesinin ardından ise 2 Aralık 1918’de yayınlanan bir genelge ile basına sansür getirilmiş, İtilaf Devletleri’nin askeri hareketleriyle ilgili, Padişah ve yerli yabancı devlet adamları hakkında saygı çerçevesini aşan, büyük devletlerden birine yönelik olarak tahrik edici yayın yapılması yasaklanmıştır. Şubat 1919’da sıkıyönetim uygulanan her yerde kitap, dergi, süreli ve süresiz yayınlar hakkında sansür kararname çıkarılmış, İstanbul’un 16 Mart 1920’de işgal edilmesinden sonra da sansür uygulaması işgal kuvvetleri tarafından devam ettirilmiştir (Kabacalı, 1994: 88).

TEK PARTİLİ DÖNEMDE İLETİŞİM ALANINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Milli Mücadele’nin kazanılması ve 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından 20 Nisan 1924’te Teşkilat-ı Esasi Kanunu kabul edilmiştir. Yasaya göre basın kanun önünde serbesttir ve basılmadan önce denetime tabi tutulamaz (Özgen, 2005: 17). Bu doğrultuda basın, Cumhuriyet’in ilanından 4 Mart 1925 tarihinde ilan edilen Takrir-i Sükûn yasasına kadar olan süreçte tam bir özgürlük ortamında yaşamıştır (Şapolyo, 1971: 220). Kanun’a göre memleketin huzur ve düzenini bozmaya yönelik girişimler Hükümet ve Cumhurbaşkanı onayı ile yasaklanabilecek ve hükümet sanıkları İstiklal Mahkemesi’ne verebilecektir (Topuz, 2003: 146-147).

Cumhuriyet’in kurulmasının ardından haberleşme ihtiyacının karşılanmasına yönelik altyapı ve iletişim yetkisini T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü’ne (PTT) veren Telgraf ve Telefon Kanunu, 21 Şubat 1924 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Telgraf ve Telefon Kanunu, 1924). Aynı kanunun ikinci ve üçüncü maddeleri gereğince belli şartlarda özel kesime bu alanda yetki tanınmış, bunun üzerine 6 Ocak 1926’da “Nizamname-i Dahili” adlı şirket sözleşmesi ile “Türk Telsiz Telefon Anonim” şirketi kurulmuş, 8 Eylül 1926’da ise şirket ve hükümet arasında imzalanan sözleşme ile on yıllığına Ankara ve İstanbul’daki istasyonlar ile başka illerdeki istasyonların işletme hakkı şirkete verilmiştir. Sözleşmenin 8 Eylül 1936’da sona ermesi ile birlikte 18 Ağustos

1936’da bir kararname çıkarılmış ve radyo yayım yetkisi PTT’ye devredilmiştir (İlal, 1972: 45; Öztürk, 2008: 26-27).

Radyo yayım yetkisinin PTT’ye devredilmesinin ardından 23 Haziran 1937’de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Telsiz Kanunu çıkarılmıştır. Kanun’un “Karada umumiyetle verici telsiz tesisatı vücuda getirmek için hususî şahıslara ve müesseselere ruhsat verilemez.” yönündeki 5. maddesi ile radyo kurma ve işletme yetkisi devletin tekeline verilmiştir (Telsiz Kanunu, 1937).

25 Temmuz 1931’de ise Cumhuriyet’in ilk basın yasası kabul edilmiş, 8 Ağustos 1931’de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile gazete ya da dergi çıkarmak için bu yayınların çıkarılacağı yerin en büyük mülki amirine beyanname verilmesi, gazetede çalışan muhabir, yazar, yazı işleri müdürü ve genel müdürün adlarının hükümete bildirilmesi zorunluluğu getirilmiştir (Matbuat Kanun, 1931). Bununla birlikte kanunda ülkenin genel siyasetine aykırı yayında bulunulması halinde Bakanlar Kurulu kararı ile gazete ya da derginin kapatılabileceği, kapatılan gazetenin yetkili kişilerinin ise cezalarının bitimine kadar yeniden gazete çıkaramayacağı hükme bağlanmıştır (İçel, 1990: 35).

1931-1938 yılları arasında tek parti rejiminin olduğu dönemde muhalif basın gelişmemiştir ve özgürlükler Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) denetimi altındadır. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri 1935 yılında Ankara’da Birinci Basın Kongresi’nin toplanması olmuştur. Kongrenin toplanma amacı; basın ile Basın Genel Müdürlüğü arasındaki iş birliğini pekiştirmek ve basının görevlerini daha iyi yerine getirebilmesini ve mesleğin ilerlemesini sağlamaktır. Toplantı sonunda Basın Birliği kurulmuştur (Koloğlu, 2006:120).

Bu dönemin önemli yasalarından biri ise Matbuat Umum Müdürlüğü’nün kurulmasını ve görevlerine yönelik düzenlemeleri içeren 3837 sayılı “Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun” olmuştur. Bu kanun ile birlikte basın ve radyo yayımlarının düzenlenmesi Matbuat Umum Müdürlüğü’ne bağlanmıştır (Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun, 1940).

İkinci Dünya Savaşı sırasında radyonun önemi daha da artmış, radyonun işleyişine yönelik yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu doğrultuda 16 Temmuz 1943’te “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü teşkilât, vazife ve memurları hakkında kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunla, radyo yayım hizmetlerinin teknik yönüyle ilgilenecek Fen Heyeti ile radyo istasyonlarının yönetimi, radyolar arasında iş ve yayım dengesinin sağlanmasıyla görevli Radyo Dairesi kurulmuştur (Aziz, 1981: 117).

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE İLETİŞİM ALANINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ülkedeki demokrasi talepleri artmaya başlamıştır, İsmet İnönü’nün 1945 yılında TBMM açılış toplantısındaki konuşmasında “muhalefet partisinin” kurulmasına vurgu yapan konuşmasının ardından Celal Bayar, 1 Aralık 1945’te yeni bir parti kurmayı düşündüklerini açıklamış, bu girişim İsmet İnönü’nün de desteğini almıştır. Bu gelişmeler üzerine 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti (DP) kurulmuştur (Yeşilçayır, 2011: 150).

Ülkedeki demokrasiye geçiş süreciyle birlikte basında bir canlanma meydana gelmiş hem yurt içi hem de yurt dışından gelen baskılar sonucunda da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı basın ile ilgili yasal düzenlemeler için çalışma başlatmıştır. Bu doğrultuda 1931 Matbuat Kanunu’nun Bakanlar Kurulu’na gazete kapatma yetkisi veren 50. maddesi 13 Haziran 1946’da Meclis’te kabul edilen tasarı ile değişmiş ve gazete kapatma yetkisi yargıya devredilmiştir. Yasa, 18 Haziran 1946 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Akin, 2009: 99).

Çok partili döneme geçilmesinin ardından 28 Şubat 1949’da 5392 sayılı kanun ile Basın Yayım Genel Müdürlüğü, Basın Yayım ve Turizm Genel Müdürlüğü adını almış, sansür hükümleri ve radyo yayımları üzerindeki savcılık denetimi kaldırılmıştır (Tokgöz, 1982: 634).

14 Temmuz 1950’de Demokrat Parti’nin seçimleri kazanması ile birlikte basında bir özgürlük ortamı oluşmuş, yeni ve günün ihtiyaçlarına yönelik bir basın kanunu için çalışmalara başlanmıştır. Yeni hükümet, Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan 1931 Matbuat Kanunu’nu yürürlükten kaldırmış ve 5680 sayılı Basın Kanunu, 24 Temmuz 1950’de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kösedağ, 2016: 2029). 5680 sayılı Basın Kanunu’na göre gazete çıkarmak için bildirimde bulunmak yeterli görülmektedir. Basın suçları Toplu Basın Mahkemeleri’nde görülecektir ve gazete sahipleri yayımlanan haber ve yazılara yönelik ceza sorumluluğu taşımayacaktır (Basın Kanunu, 1950).

Demokrat Parti yönetiminin, iktidarının ilk yıllarında basına yönelik yaptığı düzenlemelerden bir diğeri ise gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir kanun çıkartması olmuştur. 5953 sayılı kanun ile gazetecilere sendika hakkı, kıdem tazminatı, iş sözleşmesi gibi haklar tanınmıştır (Alemdar, 1996: 128; Yücel, 1995: 34). DP, 14 Temmuz 1950’de basın suçlarını da içeren bir af kanunu çıkarmıştır. Kanunda 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında kovuşturma yapılamayacağı ve karara bağlanmış cezaların infaz edilmeyeceği maddeleri yer almaktadır. Bununla birlikte bu kanun ile 37. maddede günlük yayınlar hakkında dava açılabilmesi için gösterilen sürenin geçtiği durumlarda, 1881 sayılı Matbuat Kanunu çerçevesinde altı aylık süre bitmemiş olsa da kanunun yürürlüğe girdiği günden itibaren bir ay içinde dava açılabileceği hükmü getirilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 14 Temmuz 1950).

1953 yılında basına yönelik yeni tedbirlerin alınmasını öngören yasa teklifi Meclis’e sunulmuş 23 Ocak 1953 tarihinde kabul edilen 6026 sayılı Yasa ile Basın Kanunu’na kamu kurumlarının çıkardığı süreli yayınlarda, eseri üreten kişiyle birlikte kurumun amirlerinin de sorumlu tutulacağını belirten bir madde eklenmiştir (Basın Kanunu’na Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun, 1953). 23 Şubat 1953’te yürürlüğe giren 6051 sayılı kanun ile 5680 sayılı Basın Kanunu’nun 36. maddesine ekleme yapılmış ve yazılı olan ya da basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı ağır cezayı gerektiren davaların ağır ceza mahkemelerinde, diğer davaların ise asliye ceza mahkemelerinde görülmesi hükme bağlanmıştır (Basın Kanunu’nun 36’ncı Maddesinin Birinci Fıkrasının Tadili Hakkında Kanun, 1953).

DP yönetimi döneminde basına yönelik yapılan düzenlemelerden bir diğeri ise 6334 sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun’un kabul edilmesi olmuştur. 17 Mart 1954 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Kanun, 1956 yılında değişikliğe uğrayarak “Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adını almıştır. Bu yasa ile basın yoluyla her ne koşulda olursa olsun “namus, şeref, itibar ya da haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, itibar kırarak veya şöret, meslek ya da servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi, özel veya ailevi durumların rıza alınmadan yayınlanması, resmî sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınlarla devletin güvenini sarsacak nitelikte yazılar yazılması durumunda” suçluların bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üç bin liradan on bin liraya kadar para cezası ile cezalandırılması hükme bağlanmıştır (Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tadiline ve Bir Madde İlâvesine Dair Kanun 1956).

6334 sayılı kanun ile aynı tarihte Basın Kanunu’nda da birtakım değişiklikler yapılmış, sorumlu müdür, yayın sahibi, süreli yayınlarda muhabir olabilmek için aranan koşullar ağırlaştırılmıştır. Basın yoluyla işlenen suçlarda cezai sorumluluğun kapsamı genişletilmiş, cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına ilişkin maddeler gazetelerin aleyhine olacak biçimde değiştirilmiştir. Basın Kanunu’nun 30. maddesine “Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddeleri ve Neşir Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun hükümleri kapsamında ceza alınması durumunda bir aydan üç aya kadar süreli yayının yayımlanmasının durdurulacağına” ve “Yayımlı durdurulan süreli yayının sahip veya sorumlularının yayın durdurma süresi boyunca başka bir adla yayın çıkaramayacağına” ilişkin hükümler eklenerek gazetecilere hareket alanı bırakılmamıştır. Bununla birlikte haber çerçevesini aşan ve okuyunları etki altında bırakacak intihar olaylarını ve olaya ilişkin fotoğrafların yayımlanmasını yasaklayan 32. madde genişletilmiş ve memleket ahlâkını, aile düzenini bozacak ya da suç işlemeye özendirerek ya da tahrik edecek biçimde heyecan uyandıracak ayrıntılı açıklama ile gerçek ya da hayalî olayları anlatmak ya da betimlemek yasaklanmıştır (Salihpaşaoğlu, 2007: 158-159).

Demokrat Parti döneminde İkinci Dünya Savaşı sırasında altın ve döviz rezervlerinin bulunması, dış kredi ve yardımlardan geri ödemesiz yararlanma gibi etkenlerle DP yönetiminin ilk yıllarında ülkede bir refah dönemi yaşanmıştır. 1958 yılında başlayan borç ödemeleri ve yükselen enflasyon ekonomik krize yol açmış, bu gelişmeler üzerine 6-7 Eylül olayları yaşanmış ve ordu yönetime el koymuştur. Milli Birlik Komitesi'nin basına yönelik yaptığı ilk düzenleme Neşir Yoluyla ve Radyoyla işlenecek suçlar hakkındaki 6334 ve 6732 sayılı kanunları 12 Ekim 1960'ta 94 sayılı kanunla iptal etmesi olmuştur. 1950 yılında kabul edilen Basın Kanunu'ndaki bazı maddeler ise 5 Aralık 1960'ta Resmî Gazete'de yayımlanan 143 sayılı kanun ile kaldırılmıştır. 1 Aralık 1960'ta Ceza Kanunu'nun 481. maddesinde yapılan bir değişiklik ile de gazetecilere ispat hakkı tanınmıştır (Topuz, 2003: 227-228).

Milli Birlik Komitesi, 10 Ocak 1961'de Resmî Gazete'de yayımlanan 212 nolu kanun ile basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi hakkındaki 5953 sayılı kanunun bazı maddeleri değiştirilmiş ve bu kanuna bazı maddeler eklemiştir. Bu kanun ile gazetecilere kıdem tazminatı ve ölüm tazminatı hakkı, maaşlarının peşin ödenmesi, haftalık izin ve yıllık ücretli izin gibi haklar verilmiştir (15 Temmuz 1950 Tarih ve 5680 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Ek Maddeler İlavetine ve 4.7.1960 Tarih ve 9 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun, 1961). Ayrıca bu dönemde 2 Ocak 1961'de kabul edilerek 9 Ocak 1961'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun ile Basın İlan Kurumu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Kurum, resmi ilanların gazetelerde ve sürekli yayınlarda basılmasına aracı olmak, gazetelere, basın dernek ve sendikalarına en çok beş yıl vade ile kredi açmak, basın mensuplarına, vadesi iki yılı geçmemek üzere borç para vermek, basının makine, kâğıt, mürekkep gibi ihtiyaçlarını temin etmek, çalışamaz durumda olan basın mensuplarına ve ölenlerin ailelerine yardım etmek, sosyal girişimlerde bulunmak ile yükümlüdür (Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun, 2 Ocak 1961, Sayı 195).

1961 Anayasası'nda da basın özgürlüğüne yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; basın hürdür, sansür edilemez, hâkim kararı olmadığı müddetçe yayın yasağı konamaz, gazete ve dergiler toplatılamaz, kapatılamaz (madde 22), gazete ve dergi çıkarmak için önceden izin alınmaz ve malî teminat yatırılmaz, haber düşünce ve kanaatlerin yayınlanması engellenemez (madde 23), kitap ve broşür yayımı izne bağlanamaz, sansür edilemez (madde 24), basın araçları işletilmekten alıkonulamaz (madde 25). Kanun'un 121. maddesi ile de radyo ve televizyon istasyonlarının idaresinin özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu maddeye göre; “her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahiptir. Devlet tarafından kurulan veya Devlettten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961).

1961 Anayasası'nda radyo ve televizyon idaresine ilişkin alınan kararların ardından bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri 24 Ocak 1963'te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Bu kanun ile tüzel bir kişiliğe sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur. Kamu hizmeti görme işlevi olan kurumun temel görevleri arasında “radyo ve televizyon ile haber hizmetlerini görmek, eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içeride ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak” bulunmaktadır (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu, 1964).

1970'lerin başından itibaren ülkedeki olaylar giderek büyümüş, ölüm sayıları artmış, kamplaşmalar ve kitlesel cinayetler yaşanmıştır. Bu dönemde 24 Ocak kararları alınmış ve IMF'ye başvurulmuştur. Yaşanan siyasi şiddet olaylarının artması, ekonominin kötüye gidişi ile birlikte Nisan ve Eylül ayları arasında yapılan 115 turda cumhurbaşkanının seçilememesi üzerine 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koymuştur (İnan ve Haytoğlu, 2006: 165-166). 1960 ve 1970'deki iki müdahalede olduğu gibi 1980'de de öncelikle radyo ve televizyon yönetimine el konulmuştur. 12 Eylül 1980'de silahlı kuvvetlerin Meclisi ve hükümeti feshettiği radyo ve televizyondan duyurulmuş, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne askerler atanmış, böylece iletişim alanında devlete ait kurumlar denetim altına alınmıştır (Kejanlıoğlu, 2004: 212). 1982 Anayasası ile de basına yönelik birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa'nın 25. maddesine göre “Her ne sebep ve amaçla olursa olsun, kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.” 26. maddeye göre ise “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak

açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

1982 Anayasası’nda basın ile radyo ve televizyon yayıncılığına yönelik yapılan düzenlemelerin ardından 1983 yılında “radyo ve televizyon ile tüm medya araçlarından yapılan yayınların düzenlenmesine ve özerkliği ve tarafsızlığı Anayasada hükme bağlanan Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna ilişkin esas ve usulleri belirlemek” amacı ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu çıkarılmıştır. Her türlü teknik, yöntem ve araçlarla ve her ne isim altında olursa olsun elektromanyetik dalga yoluyla yurt içine ve yurt dışına yapılan radyodifüzyon ve televizyon yayınları ile ilgili hususları kapsayan kanunda radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, işletilmesi, idareleri ve yayınlarının düzenlenmesine ilişkin temel ilkeler belirlenmiştir. Buna göre, “radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması, Devletin tekelindedir. Bu tekel, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından kullanılır.” Kanun’un 6. maddesi ile de “Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu Kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak maksadıyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur” (Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, 14 Kasım 1983, Kanun No: 2954).

10 Kasım 1983’te Basın Kanunu’nun birçok maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişikliklerden bazıları şunlardır: Yazılı şart ve özelliklere sahip olmayan kişileri çalıştıranlara verilen beş bin liralık ceza en az yüz elli bin liraya yükseltilmiştir (madde 25), basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı dava açma süresi üç aydan altı aya çıkarılmıştır (madde 35), toplu basın mahkemeleri kaldırılmıştır (madde 36). Ayrıca yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanmasına ilişkin 31. madde “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olup yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanabilir.” şeklinde değiştirilmiştir (15 Temmuz 1950 Tarih ve 5680 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Ek Maddeler İlavesine ve 4.7.1960 Tarih ve 9 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun, 1983).

1980’li yıllarda basının içeriği ve toplumsal rolü, ekonomik bağımlılığı tarafından belirlenir olmuştur. 24 Ocak kararları sonucu kâğıt fiyatlarının artmasıyla gazeteler, büyük sermaye gruplarının bünyesine girerek ayakta kalabilir duruma gelmişlerdir. 1970’ten başlayarak sektör dışından gelen sermaye grupları 1980’lerde etkinliğini arttırmış, bu dönemde radyo, televizyon, internet gibi farklı medimlerden oluşan basın endüstrisi sektör dışı sermaye ile yapısal dönüşüme girmiştir (Adaklı, 2006: 135-137). 1990 yılında özel televizyon yayıncılığının başlaması ile de yeni bir döneme girilmiş, özel televizyon yayıncılığına yönelik yasal çalışmalar da başlamıştır. Bu bağlamda Anayasanın özel yayıncılığa izin vermeyen 133. maddesi “*Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.*” şeklinde değiştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18 Ekim 1982, Kanun No: 2709).

Anayasa’da yapılan değişikliğe rağmen bu dönemde henüz özellikle özel radyo televizyon yayınlarının yasal yapılanmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Özel radyo televizyon yayıncılığına dair bu yasal boşluğun doldurulması adına 13 Nisan 1994’te 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile radyo ve televizyon alanını düzenleyip denetleyecek özerk ve bağımsız bir kurul olan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kurulmuştur (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, 1994).

Farklı hükümetler döneminde Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ve Basın Kanunu’nda birtakım değişiklikler yapılmıştır, bu değişikliklerden biri 2002 yılında gerçekleşmiştir. 15 Mayıs 2002’de kabul edilen ve 21 Mayıs 2002’de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4756 sayılı Kanun ile 5680 sayılı Basın Kanunu’nda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle basın yoluyla işlenen suçlara verilen cezalar arttırılmıştır. Kanun’un 20.

maddesine göre basılmış eserlerde eserin yayın yeri, yılı, basanın ya da yayıncının adları ve iş yerleri gösterilmesi zorunludur. Bu zorunluluğa uyulmaması halinde sorumlular on milyar liradan elli milyar liraya kadar para cezası ile cezalandırılır hükmü getirilirken; gerçeğe aykırı beyanname verenler ile sorumluların belirlenmesini veya mahkeme kararlarının uygulanmasını güçleştirecek şekilde değiştirenler ise otuz milyar liradan doksan milyar liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir kararı alınmıştır (madde 22). Cevap ve düzeltme hakkı kullanılması durumunda yasa ile belirlenen şekil ve şartlara uyulmaması durumunda ise suçlulara üç milyar liradan beş milyar liraya kadar ağır para cezası verilmesine hükmedilmiştir (madde 23). Aynı Kanun'un ilk on sekiz maddesi ile de 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da birtakım değişiklikler yapılmış; radyo ve televizyon yayınları, üst kurulun görev ve yetkileri, üst kurulun geliri, Telekomünikasyon Kurumu'nun yükümlülüklerine ilişkin yeni düzenlemeler de getirilmiştir (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2002).

3 Kasım 2002 tarihindeki genel seçimler Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesinin ardından Basın Kanunu Taslağı'nın tamamen değiştirilmesi gündeme gelmiş, 24 Mart 2004'te Meclis'e gönderilen Kanun Tasarısı, 9 Haziran 2004 günü TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş, 26 Haziran 2004 günü ise Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Günaydın, 2005: 326-327). Kanun'da yapılan düzenlemelerden bazıları şunlardır: “Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir.” (madde 3). “Basılmış her eserde, basıldığı yer ve tarih, basımcının ve varsa yayımcının adları, varsa ticarî unvanları ve işyeri adresleri gösterilir.” (madde 4). “Sürelî yayınlar ve süresiz yayınlar yoluyla işlenen suçlardan eser sahibi sorumludur.” (madde 11). “Hazırlık soruşturmasının başlamasından takipsizlik kararı verilmesine veya kamu davasının açılmasına kadar geçen süre içerisinde, Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme işlemlerinin ve soruşturma ile ilgili diğer belgelerin içeriğini yayımlayan kimse, iki milyar liradan elli milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza, bölgesel sürelî yayınlarda on milyar liradan, yaygın sürelî yayınlarda yirmi milyar liradan az olamaz.” (madde 19). Ayrıca Kanun'da cinsel saldırı, cinayet ve intihara özendirme suç sayılmış, on sekiz yaşından küçük olan suç failleri ya da mağdurlarının kimliklerinin açıklanması durumunda da sorumluların bir milyar liradan yirmi milyar liraya kadar pazar cezası ile cezalandırılmasına hükmedilmiştir. Basılmış eserler yoluyla işlenen veya bu Kanun'da öngörülen diğer suçlarla ilgili ceza davalarının günlük sürelî yayınlar yönünden iki ay, diğer basılmış eserler yönünden dört ay içinde açılması zorunluğu getirilmiştir (Basın Kanunu, 2004).

Telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi beraberinde bu alanlarda yasal düzenleme yapma zorunluluğunu da getirmiştir. Bu doğrultuda Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının kuruluş, görev ve yetkilerinin düzenlenmesi amacıyla, 2005 yılında “Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Tespiti, Dinlenmesi, Sinyal Bilgilerinin Değerlendirilmesi ve Kayda Alınmasına Dair Usul ve Esaslar ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik” çıkarılmıştır (Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Tespiti, Dinlenmesi, Sinyal Bilgilerinin Değerlendirilmesi ve Kayda Alınmasına Dair Usul ve Esaslar ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik, 2005).

Radyo ve televizyonların kuruluş ve yayınlarına ilişkin bir diğer düzenleme ise 15 Şubat 2011 tarihinde çıkarılan “Radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun” ile yapılmıştır. “Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi, ifade ve haber alma özgürlüğünün sağlanması, medya hizmet sağlayıcılarının idarî, malî ve teknik yapıları ve yükümlülükleri ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşu, teşkilâtı, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları belirlemek” amacı ile çıkarılan kanunda yeniden iletim, medya hizmet sağlayıcılarının bağımsızlığı ve sorumluluğu, olağanüstü dönemlerde yayınlar, televizyon ve radyo yayın hizmetlerinde reklam ve tele-alışveriş, ürün yerleştirme, genel ve tematik yayın, izleyici temsilciliği gibi konular üzerinde birtakım düzenlemeler yapılmıştır (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 2011).

2019 yılında ise “Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik” ile “radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin internet ortamından sunumuna,

iletimine, medya hizmet sağlayıcılara yayın lisansı, platform işletmecilerine de yayın iletim yetkisi verilmesine ve söz konusu yayınların denetlenmesine ilişkin usul ve esaslar” belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçildiği 2018 yılına kadarki süreçte kurulan hükümetlerin programlarındaki basın ve iletişim alanına yönelik ifadelerin içerik analizinin yapılması amaçlanmıştır.

İçerik analizi, yazılı, sözlü ya da görsel mesajları çözümlmeyi (Cole, 1988: 53), mesajın özelliklerini sistematik ve nesnel olarak tanımlayarak çıkarımda bulunmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Holsti, 1968). İçerik analizini ilk kez bir yöntem olarak tanımlayan Berelson’a (1952: 18) göre içerik analizi, iletişim sürecinde iletilen mesajların açık/belirgin içeriğini nesnel, sistematik ve nicel olarak betimleyen bir araştırma yöntemidir. İçerik analizi, bilgi, gerçeklerin temsili ve pratik bir eylem rehberi sağlamak için metinlerin bağlamlarından tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmayı amaçlamaktadır (Krippendorff, 1980). İçerik analizi, metinden geçerli bir sonuç çıkarmak için sistematik olarak gerçekleştirilen bir araştırma yöntemidir (Weber, 1990). Saymanın ve niceliksel betimlemenin ötesine geçerek, istatistiksel veriler yardımıyla dili anlamlandırma süreci içerisinde ele alan içerik analizi, metnin bağlamından soyutlanmadan oluşturulan kategorilerle mesajın ve kaynağın görünmeyen, özel amaçlarına yönelik çıkarımlar yapan, kayıtlı metinlerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlendiği bir yöntemdir (Yıldırım, 2015: 125). 19. yüzyılda ilahiler, gazete ve dergi makaleleri, reklamlar ve politik konuşmaları analiz etmek için kullanılmaya başlanan yöntem; günümüzde iletişim, gazetecilik, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda metinlerin içeriklerinin çözümlenmesinde sıkça kullanılan bir yöntem haline gelmiştir (Harwood ve Garry, 2003; Neundorf, 2002). Hem niteliksel hem de niceliksel verilerin analizinde kullanılabilen bir yöntem olan içerik analizi tümevarımsal ya da tümdengelsel bir biçimde kullanılabilir. Bunlardan hangisinin kullanılacağı araştırmanın amacına göre belirlenmektedir (Lauri ve Kynga, 2005). Tümevarımsal verilere dayalı bir yaklaşım, özelden genele doğru hareket etmektedir, böylece belirli durumlar gözlemlenebilmekte ve daha sonra daha büyük bir bütün veya genel ifadeye birleştirilmektedir (Chinn ve Kramer 1999). Tümdengelsel bir yaklaşım ise daha önceki bir teori veya modele dayanmakta ve bu nedenle genelden özele doğru hareket etmektedir (Burns ve Grove 2005). Bu bağlamda çalışmada tek tek hükümet programlarından yola çıkılarak hükümet programlarındaki basına yönelik ifadelerle ilişkin genel bir çerçeve çizilmesi amaçlandığından tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir.

Çalışmada hükümet programlarında iletişim alanına dair hangi konu ve alt başlıklara yer verildiğinin belirlenmesi hedeflenmiş olup bu amaçla hükümet programlarının iletişim alanı ile ilgili mesaj, bilgi ya da ifade içerip içermediği, içeriyorsa bu söylemin dilinin nasıl olduğuna bakılmıştır.

Cumhuriyet tarihimiz boyunca kurulmuş olan toplam 65 hükümetin programlarının incelendiği çalışmaya, programlarında basın ya da iletişim alanı ile ilgili bir ifadeye rastlanmayan tek partili dönemdeki 18 hükümet programı içinden 15 program (İlki 1923’te İsmet İnönü’nün Başbakanlığı’nda (Başvekil) kurulan I. İnönü (1923), II. İnönü (1924), III. İnönü (1925), IV. İnönü (1927), V. İnönü (1930), VI. İnönü (1931) ve VII. İnönü (1935) Hükümetleri, Okyar Hükümeti (1924), I. Bayar (1937) ve II. Bayar (1938) Hükümetleri, I. Saydam (1939) ve II. Saydam (1939) Hükümetleri, I. Saraçoğlu (1942) ve II. Saraçoğlu (1943) Hükümetleri ile I. Saka (1947) Hükümeti) dahil edilmemiştir. Çok partili dönemde kurulan toplam 47 hükümet içinden ise Partilerüstü Askeri Hükümetler (24., 25. ve 44. Hükümetler), Geçici Hükümet (38. Hükümet), güven oyu alamayan hükümetler (40. ve 51. Hükümetler), seçim hükümetleri (56. ve 63. Hükümetler) ile konu ile ilgili ifade içermeyen iki hükümet programı (29. ve 43. Hükümetler) çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sonuç itibarıyla çalışma kapsamında toplam 40 hükümet programı incelemeye tabi tutulmuştur.

Hükümet programlarında yer alan basına ve iletişim alanına yönelik yasal düzenlemeler, iletişim altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar gibi konulardaki ifadeler, yapılan ön okumalar sonunda belirlenen Yasal Düzenlemeler, Basın Özgürlüğü, İletişim / Haberleşme Altyapısı, Bilişim, Bilgi

Güvenliği ve Diğer Alanlar olmak üzere 6 kategori doğrultusunda değerlendirilmiştir. Kategorilerin kapsamı şu şekildedir:

1. Yasal Düzenlemeler: Basın ve iletişim alanını etkileyen konular ile basın suçlarına dair yasal düzenlemeleri kapsamaktadır.
2. Basın Özgürlüğü: İfade özgürlüğü, basın-yayın faaliyetlerinde serbestleşmeye dair düzenleme ve ifadeleri kapsamaktadır.
3. İletişim/Haberleşme Altyapısı: Kitle iletişim araçları, telekomünikasyon haberleşme altyapısının kurulması ve geliştirilmesine yönelik bilgi ve ifadeleri kapsamaktadır.
4. Bilişim: İnternet ve dijitalleşme ile ilgili ifadeleri kapsamaktadır.
5. Bilgi Güvenliği: Kişisel verilerin korunması ile iletişim alanıyla bağlantılı milli güvenlik konularını kapsamaktadır.
6. Diğer Alanlar: Kitle iletişim araçlarının eğitim, kültür, turizm, tanıtım gibi farklı alanlarda kullanımına dair ifadeleri kapsamaktadır.

Çalışmada, ifadeler içeriğine göre olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere üçe ayrılarak sınıflandırılmış, sayılmış ve tablolaştırılmıştır. Analiz birimi cümleler olmayıp aynı cümlede farklı bir kategori ilgili bir ifade ya da aynı kategori altında farklı bir mesaj içeren bir ifade olması halinde farklı bir ifade olarak kabul edilerek kodlanmış olup birden fazla başlık altına girebilecek ifadelerin bir kez sayılmasına dikkat edilmiştir. Kodlama iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilmiş ve daha sonra sonuçlar karşılaştırılmıştır. Farklı başlıklar altında değerlendirilen ifadeler yeniden incelenerek ortak bir karara varılmıştır.

BULGULAR VE ANALİZ

Çalışma kapsamında 1923-2018 yılları arasındaki toplam 40 hükümet programı ön okuma sonucunda belirlenen 6 kategori çerçevesinde nicel ve nitel olarak incelenmiş olup nicel sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur. Tabloda her bir satırda bir hükümet programında, iletişim alanı ile ilgili düzenleme ve ifadeler belirlenen 6 kategoriye gösteren sütunlar altında olumlu (+), olumsuz (-) ya da nötr (N) olarak kodlanmıştır. Çalışmada “ele alacağız, gerçekleştireceğiz, çalışacağız” gibi ifadeler olumlu olarak, “düzeltilmeye ihtiyaç vardır, eksikliğin giderilmesi gerekmektedir” gibi ifadeler olumsuz olarak, “önemli olduğuna inanıyoruz” gibi ifadeler nötr olarak kodlanmıştır.

Yasal düzenlemeler

Tek partili dönemin iki hükümet programında basın ile ilgili yasal düzenlemelere dair ifadeler yer verilmiş olup 17. Hükümet Programı’nda (1948) Basın Kanunu’nun basına düşen önemli görevin değerini bilerek düzenleneceği belirtilmektedir. Bu düzenlemenin, hem Anayasa’nın sağladığı “hürriyetlerin sınırı içinde en geniş tenkid hakkını tanıyan” hem de kişilerin “şeref ve haysiyetini koruyan” bir şekilde yapılacağına da altı çizilmektedir. 18. Hükümet Programı’nda (1949) ise Basın Kanunu’nun önceki hükümetin ortaya koyduğu ilkeler dahilinde ele alınacağı ifade edilmektedir.

Çok partili dönemin hükümet programlarında özel olarak basın, genel olarak iletişim alanı ile ilgili yapılan ya da yapılacak yasal düzenlemelerden sıkça bahsedilmektedir. Bu düzenlemelerin bir bölümünde, genel mevzuata dair eksik, boşluk ya da ihtiyaçlardan bahsedilirken bir bölümü ise Basın Kanunu, TRT Kanunu gibi alana özgü kanunlara yöneliktir.

Genel mevzuata dair konulara ilk olarak yer verilen 23. Hükümet Programı’nda (1957) demokrasilerde basın (matbuat) rejimlerinin önemi vurgulanarak matbuat mevzuatında görülen bazı boşluk ve eksikliklerin hızla gözden geçirilerek düzeltileceği; 26. Hükümet Programı’nda (1961) “basın ve yayının Anayasa ile temin edilen haklarına riayet edileceği”, 37. Hükümet Programı’nda (1974) basınla ilgili hak ve özgürlüklerde “kanunlarda demokratik anlayışa uymayan kısıntıların kaldırılacağı” ifade edilmektedir. Basınla ilgili genel mevzuata dair düzenlemeler 1990’ların hükümet programlarında tekrar gündeme gelmiş olup 49. Hükümet Programı’nda (1991) “Sansür, Muzır Neşriyat ve Basın Yasası gibi yasalardan kaynaklanan kısıtlayıcı düzenlemelerin” demokratikleşme ülküsünün hızlandırılması amacıyla kaldırılacağı belirtilmektedir. 54. Hükümet Programı (1996) ile 55. Hükümet Programı’nda (1997) “Basın-yayın hayatındaki meselelerin çözümü için gereken mevzuat düzenlemelerinin” basın

kuruluşlarının yanı sıra sektörü temsil eden gönüllü kuruluşlarla birlikte değerlendirileceği ifade edilmektedir. 59. Hükümet Programı'nda (2003) ise bilgi toplumu bağlamında çok önemli olan iletişim alanında “serbestleştirme ve özelleştirme çalışmalarına ve sektörle ilgili mevzuat düzenlemelerine hız verilecektir” denilmektedir. Ayrıca basın sektöründeki “tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi için ilgili mevzuatın yeniden düzenleneceği” de belirtilmektedir. 2000’li yıllardaki programlarda ise artık bilgisayarla birleşen iletişim teknolojileri ile elektronik haberleşme sistemlerine yönelik düzenlemelerden bahsedilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 62. Hükümet Programı'nda (2014) “Teknolojideki gelişmeler ışığında mevcut mevzuatın güncellenmesi için gerekli çalışmaların yapılacağı” belirtilmektedir. Bilişim teknolojileri ile ilgili “elektronik imza, numara taşınabilirliği, üçüncü nesil lisanslar” gibi çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığının altı çizilen 64. Hükümet Programı'nda (2015) “Elektronik haberleşme sektöründe, düzenleyici çerçeveyi gözden geçirecek” ve “Bulut bilişim hizmetlerinin gelişebilmesi ve yaygınlaşması için gerekli yasal düzenlemeleri yapacağız” denilmektedir. Alanla ilgili genel mevzuata dair bir başka konu ise haber alma ve bilgi edinme hakkıdır. İlk kez 54. Hükümet Programı'nda (1996) yer verilen bu konu ile ilgili tüm vatandaşların “haber alma ve bilgi edinme hürriyetlerini en geniş biçimde kullanmalarını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılacağı” belirtilmektedir. Sonraki hükümet programlarında da bahsedilen bu konuya dair 58. Hükümet Programı (2002) ve 59. Hükümet Programı'nda (2003) bilgi edinme hakkının toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması amacıyla “vatandaşın bilgi edinme hakkı kanunu çıkarılacağı” ifade edilmektedir.

Hükümet programlarında özel olarak bahsedilen alana özgü kanunların başında TRT Kanunu gelmektedir. İlk defa 30. Hükümet Programı'nda (1965) şikayetler göz önüne alınarak TRT Kurumu Kanunu'nun tadiline gidileceği belirtilirken bu konu tekrar 53. Hükümet Programı'nda (1996) gündeme getirilmektedir. TRT Kanunu ile ilgili düzenlemelerin asıl öne çıktığı dönem ise özel radyo ve televizyonların kuruluşunun tartışıldığı 1990’lı yıllar olmuştur. Çünkü bu konu, hem Anayasa’da hem de TRT Kanunu’nda değişiklik yapılmasını zorunlu kılmaktadır. “Özel televizyon ve radyo istasyonlarının kurulmasına olanak veren hukuksal ortamın hazırlanacağı” söylenen 49. Hükümet Programı'nda (1991) “Bu amaçla hükümetimiz bir yandan bunun gereği olan Anayasa değişikliklerini sağlamaya çalışacak, öte yandan da anayasa değişikliğini gerekli kılmayan yasal düzenlemeleri gerçekleştirecektir” denilmektedir. 50. Hükümet Programı'nda (1993) ise Anayasa’nın 133’üncü maddesinin değiştirilmesinden sonra TRT Kanunu’nda değişikliğe gidilerek özel radyo ve televizyonlar için yasa çıkarılacağı belirtilmektedir. Ayrıca doğrudan alanla ilgili olmamakla beraber içerdiği hükümler dolayısıyla iletişim alanını da etkileyen “Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Tasarısının” yasalaştırılmasına yönelik çalışmaların yapılacağı da belirtilmektedir.

İletişim alanı ile ilgili yasal düzenlemelerde tarafsızlık önemli bir alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. 26. Hükümet Programı'nda (1961) özerklik getirileceği belirtilen radyonun yayınlarında siyasi tarafsızlığın esas alınacağı ifade edilmektedir. 27. Hükümet Programı'nda (1962) ise radyonun tek taraflı bir propaganda aracı olarak kullanılmaması gerektiği vurgulanarak “Radyolarımızın aydınlatıcı, istifadeli ve iç siyaset yönünden tarafsız çalışmasını sağlam teminata bağlayacak kanun tasarısı Yüksek Meclise sevk olunacaktır” denilmektedir. Müteakip programlardan 30. Hükümet Programı'nda (1965) devlet radyolarının “Anayasa hükümlerine aykırı ve kamu düzeni bakımından zararlı faaliyette bulunmasının önlenmesi”, 31. Hükümet Programı'nda (1969) ise “Anayasa’da öngörülen tarafsızlık esasına uygun bir şekilde çalışmasının sağlanacağı” belirtilmektedir. 1970’lerden itibaren televizyon yayınlarının tarafsızlığı öne çıkmış olup 39. Hükümet Programı'nda (1975) Anayasa’nın temel ilkelerine uygun olarak TRT’nin tarafsızlığının önemi vurgulanarak “devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü sarsıcı, Cumhuriyeti tahrip edici, millî güvenliğe ve genel ahlâka zarar verici yayınlar yapmasını” önleneceğinden bahsedilmektedir. 42. Hükümet Programı (1978) ile 49. Hükümet Programı'nda (1991) da halkın doğru haber almasını sağlayacak “tarafsız bir devlet radyo ve televizyon sistemi kurulacağı” ifade edilmektedir. “Özerk olarak oluşturulan RTÜK ve benzeri kuruluşların bağımsızlığına” verilen önemin vurgulandığı 57. Hükümet Programı'nda (1999) “TRT’nin tarafsızlığına ait, uygulamadan doğan aksaklıkların giderilmesi için gerekli çalışmaların yapılacağı” da belirtilmektedir.

Basın suçları, hükümet programlarında yer verilen yasal düzenlemelerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. İlk defa basın suçlarının affının gerekliliğinin belirtildiği 30. Hükümet Programı'nın (1965) ardından, 34. Hükümet Programı (1971) ile 42. Hükümet Programı'nda (1978) da basın suçları ile ilgili cezaların yeniden düzenleneceği ve basın suçlarında hapis cezasının azaltılmasını sağlayacak yasal bir düzenlemeye gidileceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek yargıyı etkileme suçu ile ilgili olarak 58. Hükümet Programı'nda (2002) “Basında ve kamuoyunda etkili kişi ve organların yargıyı etkilemek suretiyle adaleti yanıltmaya yönelik faaliyetlerine engel olucu nitelikteki düzenlemelerin uygulanması sağlanacaktır” denilmektedir. 2000’li yılların programlarına giren konu ise bilgisayar ve iletişim teknolojileri ile işlenen siber suçların önlenmesidir. Siber suçlarla mücadele için eylem planı hazırlandığından bahsedilen 62. Hükümet Programı'nda (2014) bu suçlara özel bir birim kurulduğu belirtilmektedir. Siber Suçla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacağı söylenen 64. Hükümet Programı (2015) ve 65. Hükümet Programı'nda (2016) “Kişisel verilerin korunması ve siber güvenliğe ilişkin yasal düzenlemelerin hayata geçirileceği” belirtilmekte ve ayrıca bilişim suçları ihtisas mahkemelerinin kurulacağı ifade edilmektedir.

Yasal düzenlemeye konu olan bir başka başlık ise basın mensuplarının sosyal haklarıdır. 26. Hükümet Programı'nda (1961) basın çalışanlarının tüm sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasının hedeflendiği, 30. Hükümet Programı'nda (1965) “Basın mensuplarının sosyal güvenlik ihtiyaçlarına uygun tedbirler ile işsizlik sigortasının mevzuatımıza dahil edileceği” ifade edilmektedir. Tazminat hükümleri sebebiyle hem işverenler hem de fikir işçileri açısından çeşitli zorlukların yaşandığının belirtildiği 31. Hükümet Programı'nda (1969) ise “Fikir işçileri ile işverenler arasındaki münasebetlerin adil ölçüler içinde tanzimine çalışacağız” denilmektedir.

Basın özgürlüğü

Hükümet programlarında basın ve iletişim alanına yönelik düzenlemeler ile ilgili en önemli başlıklardan biri, basın özgürlüğüdür. Basın özgürlüğünün korunmasına yönelik düzenlemeler ya da çeşitli konularda basın faaliyetlerinden doğabilecek zararların önlenmesi bağlamında gündeme gelen bu konuya, tek partili dönemin hükümet programlarında yer vermeye başlanmıştır. 18. Hükümet Programı'nda (1949) “basın hürriyetini azami derecede teminat altına alan ve aynı zamanda vatandaş şeref ve haysiyetini koruyan Batı demokrasilerinin mevzuatının örnek alınacağı” ifade edilmektedir. Ayrıca “genç demokrasimizin taze bünyesini kemirecek zararlı cereyanlardan korunması” için de gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmektedir.

Ülkemizi çok partili hayata geçiren seçimlerden sonra ilk kurulan 19. Hükümet'in (1950) programında fikir hürriyeti bağlamında dile getirilen basın özgürlüğü konusunda “mizah veya siyasi tenkit kisvesi altında” görünen ancak ülkemize ve demokrasimize zarar veren “neşriyatın tahrifatından” memleketin korunması gerektiği söylenmektedir. 20. Hükümet Programı'nda (1951) da “bütün hürriyetlerin teminatı kabul edilen matbuat hürriyetinin muhafazasına büyük bir hürmet ve hassasiyetle çalışılacağı” vurgulanmakla birlikte “şahsa hakaret iftira, teşhir ve hatta şantaj mahiyetini taşıyan birtakım neşriyatın” artışının temel sebebi, bu konudaki kanuni düzenlemelerin eksikliği olarak gösterilmekte ve bu itibarla bir kanun tasarısı hazırlanacağı ifade edilmektedir. Fikir ve ifade hürriyetinin “hakaret ve hatta cemiyetin nizamını bozma teşebbüsü” hakkı vermediği belirtilen 22. Hükümet Programı'nda (1955) basında hakaret ile tenkid hürriyeti arasındaki sınırın iyi çizilmesi gerektiği; 23. Hükümet Programı'nda (1957) da “fikir ve tenkid hürriyetinin suistimaline izin verilmeyeceği” belirtilmektedir. 27. Hükümet Programı'nda (1962) basın hürriyetini teminat altına alacak “demokratik esaslara uygun bir rejimi getirmeyi hedefleyen” kanun tasarısının hazırlandığı belirtilirken müteakip hükümet programında Mecliste kabul edilen kanun ile “Basın hürriyeti için artık Türkiye’de Anayasa düzeni ve yurttaş onurunu koruyucu sınırlardan başka sınır kalmadı” (28. Hükümet Programı, 1963) denilmektedir.

Demokrasinin korunması ve geliştirilmesi bağlamında temel hak ve ilkelerden biri olarak kabul edilen basın özgürlüğü konusunda 30. Hükümet Programı'nda (1965) “basın hürriyetine gölge düşürmeden” basının problemlerine çözüm üretmenin devletin başta gelen görevlerinden biri olduğu belirtilmekte; 32. Hükümet Programı'nda (1970) ise hür basının hem idari işlemlerin denetlenmesi hem de vatandaşların haklarının korunması bakımından önemi dile getirilmektedir. Daha sonraki hükümet programlarında da

hür ve bağımsız basının önemi sıklıkla vurgulanmakta “çağdaş gelişmelere paralel bir basın özgürlüğü anlayışının kökleştirileceği” (49. Hükümet Programı, 1991 ve 50. Hükümet Programı, 1993) ifade edilmektedir.

Demokrasinin bir gereği olan kişisel hak ve özgürlüklerden vatandaşların faydalanabilmesi için “özgür, bağımsız, çoksesli bir yazılı ve görsel basına” (59. Hükümet Programı, 2003) ihtiyaç duyulduğunun altı çizilerken, “kamusal bir hizmetin farklı taraflarını oluşturan siyaset ile medya ilişkisinin demokratik değerlere ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir diyalog içinde yürütüleceği” (58. Hükümet Programı, 2002) ifade edilmektedir.

İlk defa 55. Hükümet Programı’nda (1997) “basının kendi kendisini kontrol etmesinin” esas olduğu belirtilmekte olup çoğulcu demokrasi anlayışının bir gereği olarak “modern toplumlarda doğru bilgi edinme ve denetim görevi yürüten medyanın çoğulcu ve rekabetçi bir yapıda gelişmesi” (58. Hükümet Programı, 2002) gereğinin altı çizilmektedir. Bu kapsamda “medya ve elektronik haberleşme hizmetlerinde serbestleşmenin hızlandırılacağı” (60. Hükümet Programı, 2007) ve bu hizmetlerdeki “yüksek vergi yükünün bütçe imkânları dahilinde makul seviyelere çekileceği” (61. Hükümet Programı, 2011) belirtilmektedir.

Basının görevlerini daha iyi yerine getirebilmesi ve böylece basın özgürlüğünün güçlendirilmesi bakımından basın mensuplarına yönelik çeşitli düzenlemelerin de gündeme getirildiği hükümet programlarında “basın mensuplarının görevlerini güvenlik içinde ve özgürce yapabilmeleri için gerekli güvencelerin sağlanacağı” (42. Hükümet Programı, 1978) ve “bütün yurttaki basın ve yayın kuruluşlarının ve mensuplarının daha iyi şekilde hizmet verebilmeleri amacıyla çağdaş haberleşme olanaklarından yararlanabilmelerinin kolaylaştırılacağı” (45. Hükümet Programı, 1983) ifade edilmektedir.

Basın özgürlüğü bağlamında dile getirilen bir başka alt başlık ise Anadolu basınının güçlendirilmesidir. 45. Hükümet Programı’nda (1983) “basın-yayın hizmetlerinin dengeli dağıtımını temin etmek amacıyla Anadolu basınının teşvik tedbirleri ile güçlendirilmesi” politikasının izleneceği vurgulanırken 54. Hükümet Programı’nda (1996) da “ifade ve fikir hürriyeti ile teşebbüs hürriyetinin kökleşmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı ve Anadolu basınının destekleneceği” dile getirilmektedir.

İletişim / haberleşme altyapısı

Hükümet programlarında iletişim altyapısı ile ilgili ilk ifadelere, telefon ve telgraf hatlarının genişletileceğinden bahsedilen 15. Hükümet Programı’nda (1946) rastlanmaktadır. Telefonun yanına faks ve teleks gibi diğer iletişim araçlarının da eklendiği 41. Hükümet Programı’nda (1977) haberleşme araçlarının çeşitlendirileceği ve “köylerin kentlerle iletişiminin çağın gereklerine uygun düzeye getirileceği” ifade edilmektedir. 2000’li yılların hükümet programlarında ise artık mobil telefon teknolojilerinden bahsedilmektedir. Örneğin 64. Hükümet Programı’nda (2015) “4,5 G mobil elektronik haberleşme altyapısının yaygınlaştırılması” amacıyla “Ar-Ge çalışmaları ve ekipmanlarının yurt içinde üretiminin teşvik edileceği” belirtilmektedir. 65. Hükümet Programı’nda (2016) ise “Sabit ve mobil haberleşme altyapısı olmayan yerleşim yerlerinde altyapı kurulumu çalışmalarına devam edileceği” vurgulanmaktadır.

Kişiler arasında teknoloji temelli bilgi alışverişi sağlanmasına yönelik telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesi önemli bir başka alt başlıktır. Modern haberleşme ve bilgi akımı sağlayan telekomünikasyon sistemlerinin yurt çapında yaygınlaştırılacağı belirtilen 47. Hükümet Programı’nı (1989) müteakip 48. Hükümet Programı’nda (1991) da haberleşme altyapısının en iyi şekilde temini için yatırımlara devam edileceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda “telsiz telefon, çağrı ve oto telefon şebekelerinin yurt çapına yaygınlaştırılmasının yanı sıra videoteks, elektronik posta, uydu ile haberleşme sisteminin devreye sokulacağı” belirtilmektedir. 53. Hükümet Programı’nda (1996) “telekomünikasyon ve haberleşme alanında dünya ile entegrasyon” çalışmalarına hız verileceği ifade edilirken, 55. Hükümet Programı’nda (1997) “Telekomünikasyon sisteminin bilgi çağı toplumuna uyum sağlayacak şekilde geliştirilmesinin öneminden” bahsedilmektedir. 62. Hükümet Programı’nda (2014) “Türkiye’nin uluslararası bir veri iletim merkezi haline gelmesinin” amaçlandığı vurgulanmaktadır.

Hükümet programlarında haberleşme imkân ve altyapısının geliştirilmesine dair ifadeler, kitle iletişim araçlarına göre incelendiğinde ilk olarak 1960'lı yıllarda gazeteler karşımıza çıkmaktadır. 30. Hükümet Programı'nda (1965) gazetelerin kâğıt temininde yaşadığı güçlüklerin giderilmesine yönelik önlemler alınacağından bahsedilirken, 31. Hükümet Programı'nda (1969) da “Türk basınının her türlü ihtiyaçlarının temininde yardımcı olmaya devam edeceğiz” ifadelerine yer verilmektedir. Aynı hükümet programlarında radyodan da bahsedilmekte, radyonun yurdun her köşesinde “iyi bir şekilde dinlenebilmesi için alınan tedbirlere devam edileceği ve radyo istasyonlarının takviye edileceği” belirtilmektedir. 1970'li yıllarda televizyonun yaygınlaştırılmasına yönelik söylemler hükümet programlarında yer almaya başlamış olup 33. Hükümet Programı'nda (1971) “toplumun eğitiminde ve kültürel gelişmesinde önemli bir araç” olan televizyonun köyler dahil “bütün yurda hızla yayılması için gerekli yatırımların yapılacağı” ifade edilmektedir. “Bir kitle haberleşme aracı olduğu kadar bir eğitim aracı olarak da kullanılan” televizyonun yurt sathına yayılması için çalışmalara devam edileceğinin söylendiği 35. Hükümet Programı'nda (1972) “Televizyon alıcı cihazlarının yurdumuzda yapımı ve özellikle elektriği olmayan köylerimiz için pille çalışan televizyon alıcıları yapılması şimdiden ele alınmıştır” denilmektedir. Renkli televizyon yayınları ile ikinci TV kanalının yayınlarının başlatıldığı ifade edilen 46. Hükümet Programı'nı (1987) takip eden 47. Hükümet Programı (1989) ile 48. Hükümet Programı'nda (1991) televizyonun haftalık yayın saatinin sürekli arttığı vurgulanmakta ve ayrıca “yeni TV kanallarının devreye gireceği” ifade edilmektedir. Uydu kanalıyla daha kaliteli yayın yapılacağından bahsedilen bu programlarda “radyo ve televizyon hizmetlerinin çağın gerektirdiği yayın kalitesine ulaşması için gerekli yatırımların hızlandırılacağı” da belirtilmektedir.

İletişim altyapısı bakımından 2000'li yılların hükümet programlarında internet öne çıkmaktadır. Kısa bir süre içinde internet kullanıcı sayısının hızla arttığından bahsedilen 62. Hükümet Programı'nda (2014) Türkiye'nin internet abone sayısı bakımından Avrupa'da 5. sıraya yükseldiği belirtilmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise fiber altyapı yatırımlarının artırılmasına önem verileceği ifade edilmektedir.

Bilişim

Tüm dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin çeşitlendiği ve yaygınlaşmaya başladığı 1990'lı yıllardan itibaren bilişim, hükümet programlarında da öne çıkan konulardan biri haline gelmiştir. İlk olarak 49. Hükümet Programı (1991) ile gündeme gelen dijital sistemler ile ilgili olarak programda “Telekomünikasyon şebekelerinde dijital sistemlere geçiş çalışmaları hızlandırılacak” ifadesi yer almakta olup araç telefonu, tele-bilgi, video konferans, data hizmeti yaygınlaştırılması planlanan dijital hizmetler arasında sayılmaktadır.

Bilişim ile ilgili olarak dile getirilen konular arasında internet altyapısının geliştirilmesi ile bilgi toplumuna dönüşüm öne çıkmaktadır. Bu çerçevede 60. Hükümet Programı'nda (2007) başlatılan geniş bant internet hizmetinden yararlanan abone sayısının 4,4 milyona ulaştığı kaydedilmektedir. İnternet erişiminin yaygınlaştırılması yönündeki çabaların artırılacağı belirtilen 62. Hükümet Programı'nda (2014) ayrıca “e-Dönüşüm Türkiye Projesi ile kamu bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımlarına” öncelik verildiği ifade edilmektedir. Programda ayrıca kamunun e-dönüşümünün hızla tamamlanacağı vaadi de bulunmaktadır. 64. Hükümet Programı'nda (2015) “ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümünde önemli bir yere sahip olacağı” ifade edilen ve 2015-2018 yıllarını kapsayan yeni Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nın hayata geçirileceği, 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise “Türkiye'yi yenilik alanında bir üst lige taşıyacak olan Bilişim Vadisi kurulacağı” söylenmektedir. Ayrıca “Bilgi toplumu hedefini gerçekleştirmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere, ülkemizde dördüncü sanayi devrimine geçiş için gerekli çalışmalara hız verilecektir” denilmektedir.

Bilgi güvenliği

Bilgi güvenliği, iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak 2000'li yıllardan sonra hükümet programlarında bahsedilen bir başlık haline gelmiştir. İlk olarak 59. Hükümet Programı'nda (2003) “özel hayatın ve özel haberleşmenin güvenliğiyle ilgili her türlü teknik ve yasal önlemler alınacaktır” ifadesine yer verilmiştir. 64. Hükümet Programı'nda (2015) “kişisel verilerin korunması ve siber

güvenliğe ilişkin yasal düzenlemelerin yapılacağı” vaadi yer alırken 65. Hükümet Programı’nda (2016) bu konuda önemli yasal düzenlemelerin hayata geçirildiği belirtilmektedir.

Bilgi güvenliğinin öneminin vurgulandığı 62. Hükümet Programı’nda (2014) toplumun tüm kesimlerine kişisel bilgi mahremiyeti ve güvenliğini sağlayacak, kullanıcı ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanmış hizmetlerin yer alacağı “bütünleşik ve güvenilir bir e-devlet yapısının oluşturulmasına yönelik uygulamaların artırılacağı” ifade edilmektedir.

Diğer alanlar

İletişim araç ve teknolojilerinin çeşitli alanlarda kullanımına dair hükümet programlarında yer verilen konuların başında eğitim ve kamusal işlemler gelmektedir.

Eğitimle ilgili olarak kitle iletişim araçlarının kullanımına dair 1960’lı yıllarda televizyonla başlayan planlara 2000’li yıllarda internet eklenmiştir. Televizyonun “eğitim değeri yüksek bir yayın vasıtası olduğuna” duyulan inancın ilk kez dile getirildiği 30. Hükümet Programı’nda (1965) bu araçtan en yüksek oranda faydalanılması için en kısa sürede ülke genelinde yaygınlaştırılmasına çalışılacağı; 34. Hükümet Programı’nda (1971) ise televizyonun başta gelen “eğitim, haberleşme, kalkınma ve milli kültür hizmeti” olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Daha geniş olarak iletişim ve bilgi teknolojilerinin eğitimin her basamağında fırsat eşitliği sağlanması amacıyla değerlendirileceğinin vurgulandığı 57. Hükümet Programı’nın (1999) ardından 59. Hükümet Programı (2003) ile 60. Hükümet Programı’nda (2007) “bilgi ve iletişim teknolojilerini eğitimde yaygın olarak kullanma çalışmalarına aynı hız ve kararlılıkla devam edileceği” belirtilmektedir. Bu hedefe yönelik olarak yapılan faaliyetler 60. Hükümet Programı’nda (2007) “okullara 550 bin bilgisayar dağıtılmış, özel bilişim ve teknoloji sınıfları oluşturulmuş, bunlar için ADSL, İnternet bağlantıları kurulmuştur” şeklinde sayılmakta, 65. Hükümet Programı’nda (2016) ise “müfredatı bilgi teknolojileri destekli öğretime uygun hale getirerek, eğitsel içeriklerin genişletilmesi” çalışmalarına devam edileceğine değinilmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamusal iş ve işlemler için kullanılması da bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu kapsamda örneğin 58. Hükümet Programı’nda (2002) “Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak, kamu kuruluşlarının hizmet ve işlemleri halka duyurulacak, yönetimde şeffaflık sağlanacaktır” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca bir sonraki programda da aynı şekilde tekrar edildiği üzere kamu kuruluşlarında “bilgi ve iletişim teknolojileri azamî ölçüde kullanılarak, e-devlet uygulamasının yaygınlaştırılacağı” ifade edilmektedir. 62. Hükümet Programı’nda (2014) ise bu kapsamda e-imza ve kayıtlı elektronik posta uygulamalarının hayata geçirildiği söylenmektedir.

“Milli kültürümüzün tanıtılmasında ve yayılmasında radyo, televizyon ve basının büyük önemi” olduğunun kaydedildiği 45. Hükümet Programı (1983) ile 64. Hükümet Programı’ndaki (2015) “Bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanarak bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamın” hedeflendiğinin belirtildiği ifadeler de bu başlık altında değerlendirilebilir.

Son olarak, kitle iletişim araçlarının toplumsal rolüne atıfla 59. Hükümet Programı’nda (2003) “Medyanın, toplumun ihtiyaçlarını ön planda tutan yayınlar yapmasının” özendirileceği vurgulanırken 62. Hükümet Programı’nda (2014) da medyanın olumsuz rol modellerini öne çıkaran yayınların önleneyeceği ifade edilmektedir.

Tablo 1. Hükümet programlarında iletişim alanı ile ilgili ifadeler

HÜKÜMET PROGRAMI	Yasal Düzenlemeler			Basın Özgürlüğü			İletişim Altyapısı			Bilişim			Bilgi Güvenliği			Diğer Alanlar			TOPLAM
	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	
15. Hükümet Programı	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
17. Hükümet Programı	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
18. Hükümet Programı	2	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
19. Hükümet Programı	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
20. Hükümet Programı	1	0	0	2	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
21. Hükümet Programı	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
22. Hükümet Programı	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
23. Hükümet Programı	1	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
26. Hükümet Programı	2	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
27. Hükümet Programı	2	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
28. Hükümet Programı	1	1	0	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
30. Hükümet Programı	6	1	1	1	2	1	7	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	22
31. Hükümet Programı	2	1	0	3	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	11
32. Hükümet Programı	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
33. Hükümet Programı	1	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6
34. Hükümet Programı	2	0	1	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	9
35. Hükümet Programı	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3
36. Hükümet Programı	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3
37. Hükümet Programı	2	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
39. Hükümet Programı	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	6
41. Hükümet Programı	1	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
42. Hükümet Programı	4	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
45. Hükümet Programı	1	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	7
46. Hükümet Programı	0	0	0	1	1	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
47. Hükümet Programı	1	0	0	0	0	0	8	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
48. Hükümet Programı	0	0	0	0	0	0	11	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
49. Hükümet Programı	5	1	1	2	0	0	3	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	16
50. Hükümet Programı	4	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
52. Hükümet Programı	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
53. Hükümet Programı	2	1	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
54. Hükümet Programı	2	1	1	2	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11
55. Hükümet Programı	2	0	0	1	2	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	11
57. Hükümet Programı	2	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	7
58. Hükümet Programı	3	2	0	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	11
59. Hükümet Programı	5	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	2	0	0	14
60. Hükümet Programı	5	1	0	1	0	0	1	0	0	3	1	0	0	0	0	1	0	0	13
61. Hükümet Programı	1	0	0	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	7
62. Hükümet Programı	3	1	0	0	0	0	6	1	0	4	0	0	2	0	1	2	0	0	20
64. Hükümet Programı	3	1	0	0	0	0	4	0	0	6	1	0	1	0	0	1	0	0	17
65. Hükümet Programı	2	0	0	0	0	0	3	0	0	7	1	0	1	0	0	4	0	0	18
TOPLAM	74	20	9	39	19	16	74	15	1	23	4	1	6	2	1	24	2	1	331
		103			74			90			28			9			27		

(+ Olumlu, – Olumsuz, N ise Nötr ifadedir)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Görevleri, sorumlulukları, sınırları ve aralarındaki ilişkiler yönünden tartışılmaya devam eden medya ve siyasetin, birbirinden ayrı ama birbirine göbekten bağlı iki alan olduğu söylenebilir. Vatandaşların refahı ve mutluluğu için hizmet etme sorumluluğu taşıyan siyasetin baş aktörlerinden biri olan hükümet ile vatandaşlara bilgi sağlama sorumluluğu taşıyan medya arasındaki ilişkilerin belirli bir çerçeve içinde yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ilişkide medyanın faaliyetlerini yürüteceği çerçeveyi çizen kuralların belirlenmesindeki güç, hükümet adına güçlü bir kozdur. Hükümetlerin hemen her alandaki politikalarının bir ifadesi olarak kabul edilebilecek hükümet programları, medya ve siyaset ilişkilerinin üzerinde yükseldiği temel kavram ve temalara dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

Çalışma kapsamında tek partili ve çok partili dönemlerdeki toplam 40 hükümet programı iletişim alanı ile ilgili düzenlemelere dair söylemleri yönünden yasal düzenlemeler, basın özgürlüğü, iletişim/haberleşme altyapısı, bilişim, bilgi güvenliği ve diğer alanlar olmak üzere 6 kategori altında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen kategoriler dahilinde hükümet programlarında yer verilen ifadelerin dili de olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere üç kategoriye göre sınıflandırılmıştır. Çalışma sonuçları toplam 103 ifade ile en fazla yer verilen kategorinin yasal düzenlemeler olduğunu göstermektedir. Bunu sırasıyla 90 ifade ile iletişim/haberleşme altyapısı, 74 ifade ile basın özgürlüğü, 28 ifade ile bilişim kategorileri takip etmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak daha yakın tarihte gündeme gelen bilgi güvenliği en az ifade içeren kategoridir.

Hükümet programlarında iletişim alanı ile ilgili ifadelerin sadece sayısal olarak karşılaştırılması söyleme dair yeterli bir değerlendirmeye imkân vermese de alt kategoriler kendi içinde oransal olarak değerlendirildiğinde, olumlu ifadelerin en fazla olduğu kategori diğer alanlar (%88,8) olup bunu çok yakın oranlarla iletişim/haberleşme altyapısı (%82,2) ile bilişim (%82,1) takip etmektedir. Oransal olarak en fazla olumsuz ifade içeren kategoriler ise basın özgürlüğü (%21,6), bilgi güvenliği (%11,1) ve yasal düzenlemeler (%8,7) şeklindedir.

Yasal düzenlemeler başlığı altında alanla ilgili Anayasa ve diğer ilgili yasalarda yapılan ya da yapılması planlanan değişiklikler, basının tarafsızlığının sağlanmasına yönelik düzenlemeler ile basın suçlarına ve basın mensuplarının sosyal haklarına dair düzenlemeler öne çıkmaktadır. Bu kapsamda Basın Kanunu ve TRT Kanunu gibi alana özgü yasal düzenlemeler programlarda zikredilmektedir. Tarafsızlık, yasal düzenlemeler kategorisinde önemli bir alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Önce radyo yayınlarına yönelik olarak gündeme gelen bu konudan, daha sonraki hükümet programlarında televizyon yayınları bağlamında bahsedilmektedir. Alana ilişkin yasal düzenlemelere dair ifadelerin dili büyük oranda olumlu olup olumsuz ifadelere daha çok tarafsızlık alt başlığında rastlanmaktadır.

Hükümet programlarında demokrasinin gereği ve temel bir hak olarak sayılan basın özgürlüğü kategorisinde, ifadelerde genel itibarıyla bu hürriyetin sağlanması amacıyla yapılacaklardan bahsedilirken olumlu, ancak bu hakkın yanlış kullanımının önlenmesi gereğinden bahsedilirken olumsuz bir dil kullanımı göze çarpmaktadır.

Hükümet programlarında telefonla başlayıp internete varan iletişim/haberleşme altyapısının geliştirilmesine dair ifadelerin dili çok büyük oranda olumlu olup çağdaş toplumun inşasında iletişim teknolojilerinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Tarihsel olarak günümüze daha yakın olan hükümet programlarında bahsedilen bilişim ve bilgi güvenliği kategorilerindeki ifadelerin dili de büyük oranda olumludur. İletişim araçlarının eğitim başta olmak üzere diğer alanlardaki kullanımına dair ise hükümet programlarında genel olarak medyanın toplumsal rolü öne çıkarılmaktadır.

Hükümet programlarında iletişim alanı ile ilgili ifadelerin incelenmesini ve bu alana dair programlardaki dile dair genel çerçeve çizilmesini amaçlayan bu çalışma, hükümet programlarının sunumu sırasında yapılan konuşmaların yazılı hale getirildiği metinlerdeki ifadeler üzerinden gerçekleştirilen nitel bir analiz olup programlar arasında bir karşılaştırma yapma amacı taşımamaktadır.

Bu durum çalışmanın çerçevesini sınırlandırmaktadır. Farklı kaynaklar arasında ve tarihsel süreçte söylem ve ifadelerde bir değişiklik olup olmadığının ortaya konulması için daha derinlemesine çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- 15 Temmuz 1950 Tarih ve 5680 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Ek Maddeler İlavesine ve 4.7.1960 Tarih ve 9 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun. (1983). *T.C. Resmî Gazete* (18220, 13 Kasım 1983). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18220.pdf>.
62. Hükümet Programı. (2014). Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22237&P5=H&page1=1&page2=20.
64. Hükümet Programı. (2015). Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukümet_programi.pdf.
65. Hükümet Programı. (2016). Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/65-hukümet-programi-20180125142728.pdf>.
- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de medya endüstrisi*. (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Akın, F. (2009). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alemdar, K. (1996). *İletişim ve tarih*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Aziz, A. (1981). *Radyo ve televizyona giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun (1961). Sayı 195, 2 Ocak 1961, Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.195.pdf>.
- Basın Kanunu. (1950). *T.C. Resmî Gazete* (7564, 24 Temmuz 1950). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7564.pdf>.
- Basın Kanunu. (2004). *T.C. Resmî Gazete* (25504, 26 Haziran 2004). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040626.htm>.
- Basın Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun. (1953). *T.C. Resmî Gazete* (8323, 31 Ocak 1953). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8323.pdf>.
- Basın Kanununun 36’ncı Maddesinin Birinci Fıkrasının Tadili Hakkında Kanun. (1953). *T.C. Resmî Gazete* (8342, 23 Şubat 1953). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8342.pdf>.
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki 5953 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun. (1961). *T.C. Resmî Gazete* (10703, 10 Ocak 1961). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10703.pdf>.
- Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun. (1940). *Resmî Gazete* (Sayı 4520, 28 Mayıs 1940). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4520.pdf>.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Glencoe: Free Press.
- Burns, N., Grove, S. K. (2005). *The practice of nursing research: Conduct, Critique & Utilization*. St Louis: Elsevier Saunders.
- Chinn, P. L., Kramer, M. K. (1999). *Theory and nursing a systematic approach*. St Louis: Mosby Year Book.
- Cole, F. L. (1988). Content analysis: Process and application. *Clinical Nurse Specialist*, 2(1), 53–57.
- Çakır, H. (2002). *Osmanlı’da basın iktidar ilişkileri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, H. (2007). *Gazeteciliğe giriş*. Konya: Tablet Yayınları.
- Demir, Ş. (2015). İktidar-basın ilişkilerinin Osmanlı Devleti’nde görünümü (1831-1918). *International Journal of Social Science*, 33, 367-377.
- Günaydın, B. (2005). 5187 sayılı yeni basın kanunu. *TBB Dergisi*, 57, 322-333.
- Güz, N. (2000). Osmanlı basını. *Selçuk İletişim*, 1(3), 40-57.
- Harwood, T.G., Garry, T. (2003) An overview of content analysis. *The Marketing Review*, 3, 479-498.
- Holsti, O. R. (1968). Content analysis. Gardner Lindzey ve Elliot Aronson. (Ed.) içinde *Handbook of Social Psychology* (s. 596-692). MA: Addison-Wesley.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.

- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 4. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 5. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 6. (2003) İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 7. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 9. (2003) İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10. (2003). İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, (Haz.). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- İnan, S., Haytoğlu, E. (2006). *Yakın dönem Türk politik tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İlal, E. (1972). *Radyo hürriyeti, özerklik ve 1961 anayasası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnuğur, M. N. (1978). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.
- İskit, S. (1943). *Türkiye’de matbuat idareleri ve politikaları*. İstanbul: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kayıhan, İ. (1990). *Kitle haberleşme hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kejanlıoğlu, B. (2004). *Türkiye’de medyanın dönüşümü*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Artı Yayın Dağıtım.
- Kösedâğ, M. S. (2016). Türk basın kanununda yapılan değişikliklerin yazılı basında temsili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2023-2051.
- Krippendorff, K. (1980). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Kurşun, Z. (2000). II. Abdülhamid döneminde batı basınında imaj düzeltme çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti’nin kurulması ve faaliyetleri. *Türk Kültürünü İncelemeleri Dergisi*, 1, 105-118.
- Lauri S., Kyngas H. (2005). *Developing nursing theories*. DarkOy, Vantaa: Werner Söderström,
- Matbuat Kanunu. (1931). *T.C. Resmî Gazete* (18678, Ağustos 1931). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1867.pdf>.
- Mazıcı, N. (1996). 1930’a kadar basının durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18), 131-154.
- Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tadiline ve Bir Madde İlâvesine Dair Kanun. (1956). *T.C. Resmî Gazete* (9327, 8 Haziran 1956). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>.
- Neundorf, K. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Özgen, M. (2005). Osmanlıdan günümüze yazılı basın ve siyaset ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 13-21.
- Öztürk, G. (2008). *Radyo Televizyon alanında düzenleme denetleme ve kontrol RTÜK ve dünyada RTÜK benzeri kuruluşlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun. (1994). *T.C. Resmî Gazete* (21911, 20 Nisan 1994). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21911.pdf>.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2002). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı 24761, 21 Mayıs 2002). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/05/20020521.htm>.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. (2011). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı 27863, 3 Mart 2011). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110303-1.htm>.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2007). *Türkiye’de basın özgürlüğü*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Şapolyo, E. B. (1971). *Türk gazeteciliği tarihi*. Ankara: Güven Matbaası.

TBMM Tutanak Dergisi Cilt I. (1950, 14 Temmuz). Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001fih.pdf?TSPD_101_R0=08ffcef486ab20006232a020a1afd64f8f473aeb73436cec02c9bbfde961719c7c32edcefe2c3e46085a104dba143000f70cec07b610af21c2af31e0e3fdca8911897afdd7e2b8d089c1ce315353be5658cb6997436b5f83b038833456b3db29.

Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Tespiti, Dinlenmesi, Sinyal Bilgilerinin Değerlendirilmesi ve Kayda Alınmasına Dair Usul ve Esaslar ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik. (2005). *T.C. Resmî Gazete* (2598910 Kasım 2005). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051110-5.htm>.

Telgraf ve Telefon Kanunu (1924, 21 Şubat). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.406.pdf>

Telsiz Kanunu. (1937). *T.C. Resmî Gazete* (3638, 23 Haziran 1937). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3638.pdf>.

Tevfik, E. (2006). *Yeni Osmanlılar*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Tokgöz, O. (1982). *Radyo yoluyla seçim propagandası, 1973 genel seçim kampanyasından bir örnek olay*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Topuz, H. (2003). *Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961, 20 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982,18 Ekim). Erişim adresi: <https://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu. (1964). *T.C. Resmî Gazete* (11596, 2 Ocak 1964). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10703.pdf>.

Ünal Özkorkut, N. (2002). Basın özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki görünümü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(3), 65-84.

Weber, P.R. (1990). *Basic content analysis*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Yeşilçayır, N. (2011). Çok partili döneme geçiş sürecinde Türk basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 131-192.

Yıldırım, B. (2015). *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Konya: Literatürk Yayınları.

Yıldırım, T. (2009). Türk gazetecilik tarihi üzerine bir deneme-I. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 1, 285-324.

Yücel, S. (1995). *İktidar ve basın kartı*. Ankara: ÇGD Yayınları.

Extended Abstract

The press, which carries out the duties of supervising the legislative, executive, and judicial powers and informing the public, has an important function as the fourth power. The press, which acts as a bridge between the people and the political power, is an important way of reaching the people for political governments, as well as being a means of making the people hear their voice to the political power. Although this function of the press is accepted in all societies, some arrangements have been made by the political powers in the historical process to regulate the operation of the press. The first regulation for the press in our country was made with the Press Regulation dated 1864 and after this regulation, many arrangements have been made for the press until today. While some of these regulations aim to control the press; some of them are about the functioning and working principles in the field of the press. With the establishment of the Republic of Turkey, although the press was seen as the promotional tool of the new political regime, some arrangements were made for the press in this period (Kösedağ, 2016: 2023). Radio and television broadcasting in Turkey started in the post-republic period, the first radio broadcast was made in 1927, and the first television broadcast in 1966. With the beginning of radio and television broadcasts, there was a need for regulations for radio and television broadcasts, as well as regulations for the press. Following the arrangements made by the constituent assembly, different regulations were made for the press and the field of communication within the framework of the socioeconomic and political conjuncture and party policies of the country by the governments established in the single-party and multi-party period. In this context, in this study, an answer is sought to the question of which subjects are included in the field of press and communication in general in the programs of the governments established in the period between the declaration of the Republic in 1923 and the transition to the Presidential Government System in 2018.

In the study, in which the innovative content analysis method was adopted, it was aimed to determine which subjects and sub-titles are included in the field of communication in government programs. To this end, it is examined whether the government programs contain messages, information, or expressions related to the field of communication. If so, how the language of this discourse is constructed. The study, which examined the programs of a total of 65 governments established throughout the history of the Republic, did not include 15 programs out of 18 government programs in the single-party period. Since there were no statements about the field of media or communication in their programs, these programs were excluded. The 25th and 44th Governments), the Provisional Government (the 38th Government), the governments that did not receive a vote of confidence (the 40th and 51st Governments), the electoral governments (the 56th and 63rd Governments), and the two government programs that did not contain relevant statements (Governments 29 and 43) were not included in the study, either. As a result, a total of 40 government programs were examined within the scope of the study. Statements in government programs on issues such as legal regulations for the press and the field of communication, and efforts to improve the communication infrastructure were evaluated under six categories: Legal Regulations, Press Freedom, Communication / Communication Infrastructure, Informatics, Information Security, and Other Fields determined at the end of the pre-readings. In the study, the statements were classified into three categories positive, negative and neutral according to their content, counted, and tabulated. Coding was carried out by two researchers separately and then the results were compared. The expressions evaluated under different headings were re-examined, and a joint decision was arrived at. The results of the study show that with a total of 103 statements, the most frequently used category is legal regulations. This is followed by communication/communication infrastructure with 90 statements, freedom of the press with 74 statements, and informatics with 28 statements, respectively. Information security, which has come up more recently due to the developments in communication technologies, is the least expressed category. Although the only numerical comparison of the expressions related to the field of communication in government programs does not allow an adequate evaluation of the discourse, when the subcategories are evaluated proportionally within themselves, the category with the highest number of positive statements (88.8%) is the communication/communication infrastructure (82.2%) and informatics (82.1%) follow it. The categories with the most negative expressions proportionally are freedom of the press (21.6%), information security (11.1%), and legal regulations (8.7%). Under the heading of legal regulations, the amendments made or planned to be made in the Constitution and other relevant laws, regulations aimed at ensuring the impartiality of the press, and regulations on press crimes and the social rights of press members come to the fore. In this context, field-specific legal regulations such as the Press Law and TRT Law are mentioned in the programs. Impartiality appears as an important subtitle in the legal regulations category. This issue, which first came to the agenda for radio broadcasts, is mentioned in the context of television broadcasts in later government programs. The language of the statements regarding the legal regulations in the field is mostly positive, and negative statements are mostly encountered in the subtitle of impartiality. In the category of freedom of the press, which is considered a requirement of democracy and a fundamental right in government programs, the statements are generally positive when mentioning the things to be done to ensure this freedom, but the use of negative language stands out when talking about the need to prevent the misuse of this right. The language of the statements about the development of the communication/communication infrastructure starting with the phone and reaching the internet in government programs is very positive and the importance of communication technologies in the construction of modern society is emphasized. The language of the statements in the IT and information security categories mentioned in government programs that are historically closer to the present are also largely positive. Regarding the use of communication tools in other fields, especially in education, the social role of media is generally emphasized in government programs.